

Подаляк Наталія

«ДЛЯ ЗАГАЛЬНОЇ КОРИСТІ»: РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ВЛАДИ І ЦЕРЕ- МОНІАЛ КРИЗЬ ПРИЗМУ ВРЕГУЛЮВАННЯ ФЛАНДРСЬКОГО ПИТАННЯ НА ГАНЗЕТАГАХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIV ст.

Німецька Ганза, утворившись у середині XII ст., пододала шлях тривалістю в півтисячоліття і стала явищем загальноєвропейського масштабу. Вона була створена як форма купецького об'єднання на умовах взаємної згоди її членів і своє головне завдання вбачала в оптимальному сприянні власній комерційній діяльності. Ганзі вдалося налагодити функціонування колосальної торгівельної мережі, що простягнулася від Лондона до Новгороду і від Бергена до Брюге, охопити факторіями торгівлю всієї Північної і почасти Західної Європи. Свій могутній флот і велетенські капітали Ганза використовувала для утвердження політичного впливу: відстоюючи свою гегемонію на Балтиці, вона неодноразово брала участь у війнах і міжнародних конфліктах. Невід'ємною складовою життєдіяльності об'єднання стала наявність власної дипломатії, головні зусилля якої спрямовувалися на розширення торгівельних зв'язків, збереження вже існуючих та здобуття нових привілеїв.

Дивно, але при такому глобальному характері діяльності Ганза ніколи не була внутрішньо монолітною: вона складалася спочатку з трьох, а згодом – чотирьох регіональних підрозділів, що мали відносно автономний статус. Їхні інтереси далеко не завжди збігалися, а часом виявлялися і прямо протилежними. Більше того, непорозуміння та конфлікти траплялися між містами навіть у межах однієї територіальної групи. Усе це позначилося на інституційному устрої Ганзи, зумовивши таку його специфічну рису, як відсутність єдиного, діючого на постійній основі керівного центру.

Дослідники ганзейської історії одноставно стверджують, що з середини XIV ст. функції вищого владного органа Ганзи почав виконувати загальний з'їзд – ганзетаг¹, який уперше відбувся в лютому 1356 р.² Цьому передували певні події.

¹ *Daenell E.* Die Blütezeit der deutschen Hanse. Bd. 2. Berlin, 1906. S. 311–315; *Wernicke H.* Die Städtehanse 1280–1418. Genesis – Strukturen – Funktionen. Weimar, 1983. S. 39; *Hammel-Kiesow R.* Die Hanse. München, 2000. S. 68–70; Die hansischen Tagfahrten zwischen Anspruch und Wirklichkeit (Hansische Studien XI) / Hg. von V. Henn. Trier, 2001.

² Die Rezesse und andere Akten der Hansetage von 1256–1430. I. 1. S.125. (Далі – HR).

У роки Столітньої війни, коли плавання вздовж фландрських берегів перетворилося на досить ризиковане заняття, помітно почастишали напади на нейтральні ганзейські судна. Граф Фландрський дивився на це крізь пальці й не обтяжував себе спробами хоч якось протистояти грабіжникам. В обстановці повної безкарності морські розбійники почали діяти особливо зухвало. У 1351 р. прямо перед входом до брюгського порту англійські пірати захопили й пограбували грайфсвальдський торговий корабель. Через деякий час потерпілий купець-ганзеєць випадково зустрів одного з кривдників і домігся суду над ним, однак фландрські власті, аби уникнути загострення відносин з Англією, всіляко намагалися зірвати процес. Не маючи наміру відступати, Ганза застосувала вже випробовану зброю – пригрозила запровадити проти Фландрії торгіву блокаду. Добре усвідомлюючи негативні наслідки подібної перспективи, а також беручи до уваги непохитну позицію Ганзи, фландрські судді терміново винесли злочинцю смертний вирок³.

Засвідчена Ганзою жорстка лінія поведінки пояснювалась не лише бажанням поквитатися з грабіжником, справжня причина полягала зовсім в іншому. Як відомо, в XIV ст. вовна для виготовлення знаменитих фландрських сукон надходила переважно з Англії. Ганза міцно утримувала оптову закупівлю готових тканин і транзитну торгівлю ними. Проте цього ганзейському купецтву здавалося замало. Воно всіляко намагалося прибрати до рук функції посередника в постачанні англійської вовни й не могло не усвідомлювати, що зможе досягти бажаної мети, тільки «вбивши клин» у відносини між Англією та Фландрією⁴. Саме таку тактику Ганза й обрала, скориставшись ситуацією, яка виникла після пограбування грайфсвальдського судна.

Спочатку, як переконає різка зміна в позиції фландрського суду, ганзейцям вдавалося досить успішно втілювати намічений план у життя. Ситуація різко змінилася, коли у відповідь на страту свого підданого англійській король Едуард III наказав перемістити склади для зберігання вовни з Брюге до Лондона. Нововведення завдало фландрській торгівлі відчутного удару, оскільки призвело до втрати нею стапельного права. У своїх бідах брюгське купецтво звинуватило ганзейців і зайняло щодо них відверто ворожу позицію. Склалася досить напружена ситуація: сумнівим здавалося навіть збереження в Брюге самої ганзейської контори⁵.

На тлі цих тривожних подій у 1356 р. в Любеку з ініціативи місцевих властей відбулася зустріч делегацій всіх ганзейських третин – вендсько-нижньосаксонської, вестфальсько-пруської та готланд-ліфляндської. Загальні збори прийняли рішення відрядити до Брюге посольство з представників усіх ганзейських підрозділів на чолі з вельми компетентним та енергійним любекським ратманом Якобом Плесковим. Щоправда, досягти якихось суттєвих результатів у переговорах з фландрською стороною ганзейським послам

³ HR. I. № 161.

⁴ HR. I. № 143.

⁵ HR. I. № 163–166.

не вдалося, проте їхніми зусиллями було реалізовано задачу набагато важливішу, ніж звичайне врегулювання конфлікту. З цього моменту ганзейська контора в Брюге втратила свій незалежний статус, а керівництво фландрською торгівлею перейшло до рук властей ганзейських міст⁶. Так було зроблено перший крок на шляху до подальшого підпорядкування зарубіжних ганзейських факторій контролю міських ратів.

Любекська зустріч 1356 р. – один із ключових моментів ганзейської історії, по суті, її перший ганзетаг. І хоча традиція скликання регіональних зборів продовжувалася, відтепер вони мали за обов'язок погоджувати свої постанови з рішеннями загальноганзейських з'їздів, які з цього часу надійно увійшли в політику діяльності Ганзи⁷.

Діапазон повноважень ганзетагів, чітко відображений в їхніх протокольних записах – рецесах⁸. Їхній зміст переконує, що ганзетаги вирішували надзвичайно широке коло питань: оголошення війни й укладання миру, встановлення правил торгівлі та її асортименту, регулювання взаємовідносин з країнами-контрагентами, умови відшкодування завданих збитків, порядок визволення заарештованих ганзейських купців та їхніх товарів, застосування заходів проти конкурентів, реалізація структурних нововведень в організаційному устрої Ганзи, придушення внутрішньоміських заворушень, полегшення різного роду конфліктів між ганзейськими містами, а також між ними й територіальними князями тощо.

Така широка компетенція ганзетагів зумовлювала виняткову різноманітність документів, що виносилися на розгляд з'їздів. Серед них – накази іноземних правителів про надання ганзейцям торгівельних привілеїв з докладним перерахуванням останніх; статuti закордонних ганзейських факторій з детальною регламентацією їхньої діяльності; постанови про стягування митних зборів; повідомлення про збройні сутички, перебіг військових дій та склад ворожого війська; тексти міжнародних договорів з подальшими уточненнями й поправками до них; офіційні звіти ганзейських послів про хід і підсумки численних дипломатичних переговорів; повідомлення про врегулювання майнових претензій та конфліктних ситуацій у відповідь на скарги купців та безліч інших матеріалів.

До рецесів ретельно заносилися всі питання, що обговорювалися на ганзетазі, а також думки та висловлювання окремих осіб та делегацій. Крім того, протоколи чітко фіксували прийняті рішення й визначали механізм їхньої реалізації. Після закінчення роботи з'їзду численні копії рецесів розсилалися по ганзейських містах для ознайомлення з його рішеннями та подальшого їх виконання. Безумовно, повсякденна практика помітно відрізнялася від

⁶ HR. I. № 200.

⁷ Schildhauer J., Fritze K., Stark W. Die Hanse. Berlin, 1985. S. 92.

⁸ Die Rezesse und andere Akten der Hansetage von 1256–1430. Erste Abteilung. Bd. 1 / Bearb. von W. Junghans. Leipzig, 1870; Bd. 2–8 / Bearb. von K. Koppmann. Leipzig, 1872–1897; Zweite Abteilung. Bd. 1–7 / Bearb. von G.T. von der Ropp. Leipzig, 1876–1892; Dritte Abteilung. Bd. 1–9 / Bearb. von D. Schäfer. Leipzig, 1881–1913.

протокольних розпоряджень, адже рецеси лише декларували юридичні норми, які далеко не завжди втілювалися в життя. Реалізовувати постанови з'їздів, враховуючи кількість міст-членів Ганзи, було непросто⁹. Невипадково вся ганзейська історія – це безперервний потік скарг Любека на небажання окремих міст виконувати розпорядження з'їздів та на відсутність належної єдності всередині спільноти.

Відкритим залишається питання, які саме з'їзди можна вважати загальноганзейськими¹⁰. Скоріше за все, до таких слід віднести збори, які відбувалися за участі представників не менш ніж двох регіональних відділень та з обов'язковою присутністю, окрім того, делегації неформальної глави Ганзи – Любека. Якщо ж з якихось причин послі від Любека були відсутні, його лідерські функції за загальною згодою покладалися на інше місто¹¹. Скликали ганзетаги за необхідністю, але з урахуванням принципу регулярності: зазвичай раз на два-три роки. Інколи, у випадку серйозних конфліктів (війни, торгіві блокади тощо), їхня кількість збільшувалася до двох-трьох на рік. Ініціатором чергової зустрічі, як правило, виступав Любек, він же, зазвичай, виконував функції приймаючої сторони¹².

Термін проведення майбутнього з'їзду найчастіше оголошувався під час роботи попереднього. Проте, в кожному разі, на адресу ратів ганзейських міст розсилалися спеціальні запрошення. У них повідомлялася дата відкриття запланованого ганзетагу, наводився перелік питань, що підлягали його розгляду, містилася вимога відряджати на з'їзд «тільки уповноважених» осіб¹³. Голоували на засіданнях ганзетагів, як правило, представники приймаючого міста. У рецесах постійно підкреслювалось, що у своїх діях з'їзд керується міркуваннями «загальної користі ... з нашої доброї волі», а виконання його рішень є обов'язковим для всіх членів Ганзи.

Інколи на з'їзд прибували гості – представники тих міст чи держав, які не входили до складу Ганзи. Зазвичай така присутність практикувалася, коли

⁹ На початок XV ст. Ганза перетворилася на потужний торгово-політичний організм, який об'єднував у своєму складі близько 160 міст Північної та частини Центральної Німеччини, а також низку західнослов'янських і лівонських міст. – Див.: *Подаяк Н.Г.* Ганза: мир торгівлі и політики в XII–XVII ст. К., 1998. С. 7.

¹⁰ Деякі історики переконані, що загальноганзейським можна вважати тільки з'їзд за участі всіх його міст-членів. Інші – вважають, що достатньою була присутність посольств від усіх ганзейських підрозділів. – Докладніше див.: *Henn V.* Hansische Tagfahrten in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts // *Die hansischen Tagfahrten zwischen Anspruch und Wirklichkeit (Hansische Studien XI)*. Trier, 2001. S. 3.

¹¹ Під час любекських повстань 1410 та 1412 рр. повноваження глави Ганзи на з'їздах тимчасово були покладені в першому випадку на Гамбург, а в другому – на Штральзунд. – HR. I. 5. № 705, § 13; HR. I. 6. № 68, § 18.

¹² За підрахунками німецького дослідника Ф. Хенна, у 1356–1407 рр. відбулося 68 загальноганзейських з'їздів, причому 43 з них проходили в Любеку. – *Henn V.* Hansische Tagfahrten in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts // *Die Hansischen Tagfahrten zwischen Anspruch und Wirklichkeit (Hansische Studien XI)*. Trier, 2001. S. 4, 6.

¹³ HR. I. 3. № 362. § 4.

виникала потреба у врегулюванні якихось взаємних непорозумінь чи, навпаки, виношувався проект спільних дій¹⁴. Однак до участі в засіданнях, де обговорювалися питання особливої ваги і приймалися остаточні рішення, гостей не допускали¹⁵.

Практично всім ганзетагам доводилося виконувати функції своєрідного координаційного центру в межах самої Ганзи, що й не дивно, з огляду на численний склад об'єднання. Коли виникали протиріччя між ганзейськими містами чи між окремими купцями, саме ганзетаг виступав спочатку апеляційною інстанцією, а вже потім, у разі необхідності, займався й безпосереднім полагодженням конфлікту. Показово, що всі рішення стосовно подібного роду справ неодмінно супроводжувалися запевненнями в намаганні зберегти «єдність ганзейської системи»¹⁶. Постійне використання цього штампу напевно чи може викликати сумніви в його декларативності й тільки зайвий раз переконує в тому, наскільки справжній стан речей не відповідав жаданому ідеалу внутрішньоганзейської єдності.

Хто ж удостоювався честі представляти своє місто на ганзетагах? Як правило, імена посланців містяться в рецесах і свідчать про те, що все це були провідні ганзейські купці. Упродовж 1358–1385 рр. один із найкрупніших ростокських оптовиків Арнольд Крепелін брав участь у роботі 23-х з'їздів, а його колега з Вісмара Марквард Бантцеков – 17-ти. У 1376–1407 рр. виходець з найстарішої ростокської купецької фамілії Йохан фон дер Аа став делегатом 20-ти ганзетагів. Ненабагато відстав від нього і гамбурзький неогоціант Керстін Мілес, який відвідав у той же час 19 з'їздів¹⁷. Подібні приклади можна продовжити¹⁸.

Перелік учасників з'їздів переконує, що вони належали до правлячої міської еліти – обіймали посади ратманів і бургомистрів, виконували важливі дипломатичні доручення. Це були компетентні й активні комерсанти, які до того ж заявили про себе і на політичному поприщі. Періодично зустрічаючись на ганзетагах, входячи разом до складу ганзейських посольств, вони непогано знали один одного, нерідко мали спільні торгові інтереси, а інколи навіть родинні зв'язки¹⁹. Саме це досить вузьке коло найвпливовіших осіб

¹⁴ У листопаді 1367 р. у Кельні проходив ганзетаг, на якому вирішувалося питання про створення знаменитої Кельнської конфедерації – спрямованого проти Данії військового союзу. На ньому, як запрошені гості, були присутніми делегації декількох нідерландських міст. – HR. I. 1. № 413.

¹⁵ Henn V. Hansische Tagfahrten in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts. S. 7.

¹⁶ Stein W. Beiträge zur Geschichte der deutschen Hanse bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts. Gießen 1900. S. 151–154.

¹⁷ Henn V. Hansische Tagfahrten in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts. S. 7–8.

¹⁸ Akteure und Gegner der Hanse. Zur Prosopographie der Hansezeit (Hansische Studien. IX). Weimar, 1998; Behrmann T. Herrscher und Hansestädte. Studien zum diplomatischen Verkehr im Spätmittelalter. Hamburg, 2004; Подалаяк Н.Г. Вулф Вулфлам: кар'єра і судьба ганзейського дипломата XIV века // Средние века. Вып. 66. М., 2005. С. 170–199.

¹⁹ Wiegandt J. Die Pleskows. Ein Beitrag zur Auswanderung Wisbyer Kaufmannsfamilien nach Lübeck im 13. und 14. Jahrhundert. Köln, 1988; Asmussen G. Die Lübecker Flandernfahrer in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts (1358–1408). Frankfurt/M. 1999. S. 267–269.

ганзейського світу розробляло постанови з'їздів і контролювало їхнє втілення в життя, тобто, по суті, вершило долю Ганзи, визначаючи її позиції та формуючи політику.

Зазвичай кожне місто-учасник, керуючись власними міркуваннями, наставляло на ганзетаг одного чи двох ратманів. У особливо важливих випадках їхня кількість могла зрости до трьох осіб, але не більше. Винятковим привілеєм користувалося місто, де проводилися збори: йому одному дозволялося делегувати до дев'яти ратманів. На практиці ця поправка, в першу чергу, стосувалася визнаного лідера Ганзи – Любека: адже саме там ганзетаги проходили найчастіше. Проте навіть кількісне переважання не вважалося, мабуть, достатньою гарантією успіху, якщо серед ганзейців не існувало єдності думок. Інакше важко пояснити той факт, чому любекський рат неодноразово з'являвся на засідання ганзетагу в повному складі²⁰. Найімовірніше, включаючись явочним порядком у хід обговорення, він намагався внести в них потрібну Любеку ноту, що, зрештою, впливало на результат роботи з'їзду в цілому. Невипадково досить швидко загальноживаною формулою рецесів стали слова: «Ганза і Любек постановляють ...».

У 70-ті роки різко погіршилося становище ганзейського купецтва у Фландрії. Постійне порушення місцевими властями ганзейських привілеїв викликало справжній потік скарг з боку німецьких купців. Вони виявляли незадоволення адміністративними причіпками, незадовільною якістю фландрських сукон (через їхню невідповідність встановленим стандартам довжини та сортності), підвищенням оплати за користування портовими кранами, бездіяльністю брюгських властей у відповідь на зростання розбійних нападів нормандських піратів на ганзейські судна тощо²¹. Поступово ситуація загострилася настільки, що, даючи їй оцінку, керівництво Брюгської контори в 1373 р. з тривогою констатувало: «Якщо так продовжуватиметься ще рік чи два, то ми побоюємося втратити свої вольності»²².

Хоча Ганза уважно стежила за розвитком подій і не могла не усвідомлювати демонстративного нехтування правами свого купецтва, вона не поспішала переходити до рішучих дій, сподіваючись владнати справу дипломатичним шляхом. У травні 1373 р. в Любеку пройшов ганзетаг, який вирішив відправити на переговори до Брюге посольство з трьох осіб – представників Любека, Гамбурга та пруських міст. Але як тільки цю постанову було озвучено, члени делегацій Кульма та Ельблонга заявили про необхідність часу для роздумів, аби узгодити питання з іншими пруськими містами. Як показали подальші події, це було зроблено невинно. Вже у червні, після попереднього обговорення в регіональному відділенні, з Данцига надійшла негативна відповідь. Свою відмову займатися конфліктною ситуацією пруські

²⁰ HR. I. 4. S. 395–397; HR. I. 5. S. 15–17.

²¹ HR. I. 1. № 518; HR. I. 2. № 58–61, 183–185, 232 § 19.

²² HR. I 2. № 61, S. 456.

міста мотивували дуже просто: оскільки вони безпосередньо тривожних сигналів з Брюге не отримують, то і не бачать сенсу відряджати туди дипломатичну місію²³. З одного боку, така позиція пояснювалася відвертим регіональним сепаратизмом, а з іншого – звичайним небажанням ощадливого купецтва вчиняти зайве «кровопускання» своїм гаманцям, витрачаючись на дорогу поїздки. Зрештою, посольство до Брюге так і не відбулося. Справа надовго зайшла в глухий кут.

Врешті-решт, у 1375 р. правління Брюгської контори остаточно втратило терпіння і, роздратоване пасивністю Ганзи, рішуче заявило про свій намір залишити місто²⁴. Стало зрозуміло, що проблема не тільки не зникла, а, навпаки, потребувала негайної і пильної уваги.

У червні 1375 р. в Любеку відкрився з'їзд, який прийняв рішення направити до Фландрії посольство у складі любекського бургомистра Симона Швертінга та ельблонзького ратмана Хартвіга Бетеке. Хоча цього разу події розвивалися набагато динамічніше, ніж раніше, і вже у вересні ганзейські послы прибули до Брюге, їхня місія виявилася невдалою²⁵. Провал переговорів призвів до повного збайдужіння Ганзи стосовно цієї справи: всі наступні спроби олдерменів Брюгської контори привернути увагу ганзетагів до своїх проблем відгуку не знаходили²⁶.

Згодом, утративши надію на підтримку, обурене правління Брюгської контори прийняло рішення діяти на власний розсуд і самовільно віддало купцям таємний наказ упродовж зими 1377–1378 рр. у повному складі залишити межі Фландрії. Цей крок коштував ганзейцям надто дорого. За наказом графа Фландрського вже у березні 1378 р. усі купці Брюгської контори, яких вдалося на той момент затримати, були заарештовані, причому з повною конфіскацією товарів. Щоправда, наступного місяця інцидент вдалося врегулювати, однак лише в обмін на згоду ганзейців відмовитися від відшкодування за завдані їм збитки²⁷. Більше того, в разі майбутніх непорозумінь ганзейським купцям заборонялося залишати володіння графа Фландрського раніше, ніж він висловить своє ставлення до конфлікту. Головний же парадокс полягав у тому, що тільки граф вирішував, наскільки ті або інші дії стосовно ганзейців можна кваліфікувати як порушення їхніх привілеїв²⁸. Навряд чи таке надто очевидне перетягування графом ковдри на себе могло викликати в ганзейців ілюзії щодо його об'єктивності.

²³ HR. I 2. № 53 § 9, № 62.

²⁴ HR. I 2. № 60–61.

²⁵ HR. I 2. № 86 § 17–18; № 97. Посольський звіт має досить загальний характер, але його зміст і тон переконують у провалі місії. Досить відзначити ту принизливу для ганзейців обставину, що відтепер вони під загрозою штрафних санкцій мусили особисто стежити за якістю фландрських тканин і самостійно перевіряти кожен шукна.

²⁶ HR. I 2. № 97, 147 § 7.

²⁷ HR. I 2. № 444.

²⁸ HR. I 2. S. 466. № 155 b.

Усі ці перипетії відчутно похитнули позиції Ганзи, але все ще не змусили її вдатися до рішучих дій. Справа обмежилася спеціальною нарадою в Любеку влітку 1378 р., яка завершилася більш ніж скромним результатом. Єдиним її наслідком став обурений лист, надісланий до графа Фландрського, з вимогою повернутися у відносинах з Ганзою до умов угоди 1360 р.²⁹. Утім, фландрський правитель такий слабкий демарш просто проігнорував. Питання про долю ганзейської торгівлі у Фландрії залишилося відкритим.

Минув рік, перш ніж 24 червня 1379 г. у Любеку почав роботу ганзетаг, скликаний з метою розробити систему протистояння утискам, що їх продовжувало зазнавати ганзейське купецтво у Фландрії³⁰. З цим з'їздом пов'язана поява винятково цікавого й цінного джерела – розповіді бременського бургомистра Йохана Хемелінга, текст якої включений до міської хроніки і є єдиним з відомих дослідникам описом церемонії відкриття ганзетагу³¹. Сам Йохан через надто юний вік на з'їзді бути не міг, тож йому оповів про ці події батько, колишній бременський бургомистр і учасник ганзетагу Нільс Хемелінг³². Йохан відтворив батьківську розповідь на початку XV ст., тому цілком природно, що до запису вкралися деякі неточності³³. Однак, в будь-якому разі, інформація походила від безпосереднього учасника подій і подавалася мовою яскравих зорових образів, цілком здатних розкрити сутнісний зміст того, що відбувалося.

Опинившись у Любеку, Нільс Хемелінг з деяким подивом переконався, що на ганзетаг прибули посланці з «такої безлічі міст, якої вже давно не доводилося бачити»³⁴. Справді, з'їзд виявився досить представницьким: на нього з'їхалися уповноважені всіх ганзейських підрозділів, загалом із 23 міст. Прибуло також посольство з Фландрії³⁵. Спочатку вся ця досить багатолюдна група відправилася до церкви Св. Марії, де кожний, відповідно до свого рангу, посів

²⁹ HR. I. 2. № 166.

³⁰ HR. I. 2. S. 197–199.

³¹ Die Bremer Chronik von Rinesberch, Schene und Hemeling / Hg. von E. Meinert. Bremen, 1968 (Die Chroniken der deutschen Städte. Bd. 37). S. 166–168. Думки про те, що це єдине джерело подібного змісту дотримується Т. Берман. – Див.: *Behrmann T. Über Zeichen, Zeremoniell und Hansiebegriff auf hansischen Tagfahrten // Die hansischen Tagfahrten zwischen Anspruch und Wirklichkeit (Hansische Studien XI)*. Trier, 2001. S. 109.

³² *Hill T. «Worden de van Bremen alles bovene geset»*. Bremen auf Hansetagen im 14. und frühen 15. Jahrhundert // *Die hansische Tagfahrten zwischen Anspruch und Wirklichkeit (Hansische Studien XI)*. Trier, 2001. S. 43–63.

³³ До того ж найдавніший текст хроніки датується серединою XV ст. і, як доведено, містить низку зроблених саме тоді інтерполяцій. Навряд чи розповідь батька заніс у хроніку сам Йохан Хемелінг. Однак той факт, що він особисто розповів про все хроністу і потім ознайомився зі змістом записаного, у дослідників сумнівів не викликає. – Див.: *Schwarzwälder H. Die Chronik von Rinesberch und Schene. Verfasser, Bearbeiter, Überlieferung // Bremisches Jahrbuch*. 1972. № 52. S. 21–37; *Johann Hemelings. «Diplomatarium fabricae ecclesiae Bremensis» von 1415/20*. / Hg. von L.Klink. Hildesheim, 1988. S. 26.

³⁴ «van so velen steden, also men dar lange dencken mochte». – *Die Bremer Chronik*. S. 166.

³⁵ HR. I. 2. S. 197–199.

спеціально відведене для нього місце. Після закінчення служби, вишикувавшись у колону по двоє, учасники ганзетага урочисто рушили до любекської ратуші. При цьому, як з неприхованою гордістю за рідне місто підкреслює Хемелінг, любекський бургомистр наполіг на тому, аби його бременський колега став поряд з ним, і вони разом очолили ходу.

Далі Хемелінг з певним марнославством зауважує, що в залі ратуші, куди учасники ганзетага перемістилися для ведення переговорів, членам бременського посольства також була відведена найпочесніша лава – праворуч від любекців. Отже, обидва посланці Бремена – сам Хемелінг і ратман Хінірік Гронінг – опинилися попереду інших учасників з'їзду³⁶. Оповідач не сумнівається, що такі наочні знаки поваги – закономірна данина посиленню бременського впливу. А підтвердження своїй думці Хемелінг знаходить у тому, що вже в ході самих засідань любекський бургомистр Якоб Плесков, який головував на ганзетазі, незмінно надавав слово спочатку бременцям і тільки після них – гамбуржцям.

Щоправда, з'ясовується одна деталь, яка помітно дисонує з повідомленням бременського бургомистра. У так званих аркушах присутності, куди у суворій відповідності до внутрішньоганзейської ієрархії вносилися назви міст, що відрядили на з'їзд своїх представників, Гамбург все-таки згаданий перед Бременом. Це жодним чином не могло бути випадковістю в суспільстві, де принципу ранжування дотримувалися неухильно. Тим не менш, оповідач робить спробу знайти пояснення і такій невідповідності. Головним його аргументом стає той факт, що бременцям, які прибули до Любека «з усіма своїми людьми, слугами та кіньми», сама поїздка та перебування в ганзейській столиці обходилися набагато дорожче, ніж посланцям розташованого по сусідству Гамбурга. Ощадливий і звиклий усе прораховувати Хемелінг звертає увагу навіть на те, що, ледве опинившись у Любеку, гамбуржці одразу ж відправили всіх своїх коней назад, позбавивши себе у такий спосіб від зайвих витрат у чужому місці. Нарікаючи на відсутність подібної можливості у бременців, Хемелінг із сумом зауважує, що утримання коней коштувало їм чималої суми. Тому, керуючись винятково меркантильними міркуваннями, вони прагнули якомога швидше повернутися додому, через що, начебто, й пропустили Гамбург попереду себе, коли проходила реєстрація учасників ганзетагу.

Навряд чи таке малозрозуміле пояснення можна вважати переконливим. У другій половині XIV ст. про жодну перевагу Бремена над Гамбургом ще не могло бути й мови³⁷. Що ж у такому разі приховується за хвалебними сен-

³⁶ «Unde do se uppe dat radhus quemen, do worden de van Bremen alles bovene geset». – Die Bremer Chronik. S. 167.

³⁷ Розташовані на перехресті важливих торгових шляхів між Балтійським і Північним морями Любек і Гамбург об'єднувала не лише спільність комерційних інтересів, але й сумісна боротьба проти Данії. У 1227 р. біля Бьорнхеда вони вшент розгромили військо Вальдемара II, що надало імпульсу подальшому зближенню. У 1230 р. міста підписали двосторонню угоду, за умовами якої любекці, перебуваючи в Гамбурзі, урівнювалися в

тенціями Нільса Хемелінга – звичайні хвастощі чи дещо інше? Переконливим виглядає висновок Т. Хілла, який вважає, що, озвучуючи розповідь батька, Хемелінг-молодший звів воєдино події кінця XIV та історичні реалії свого часу³⁸. Справді, на початку XV ст. Йохан вже обіймав посаду бургомистра. Він був добре обізнаний у внутрішньоганзейській розстановці сил і – що особливо важливо – мав досвід участі в ганзетагах³⁹. Не дивно, що до змісту тексту, ймовірно мимоволі, могли потрапити і його особисті враження. Однак у даному випадку важливим є інше: ослаблення економічних позицій одного міста та посилення іншого миттєвим відлунням відгукнулося у сфері суто репрезентативній, викликавши відповідне коригування процедурних моментів.

У зображенні Хемелінга ганзетаг постає вельми масштабною акцією, і тут автору можна цілком довіряти. Зі змісту рецесів відомо, що наприкінці червня 1379 р. до Любека з'їхалися 40 бургомистрів і ратманів з ганзейських міст, розкиданих на просторі між Голандією та Ліфляндією, а також послы графа Фландрського та фландрських міст. Таке широке представництво не виглядає дивним, якщо взяти до уваги серйозність інциденту, який спричинив скликання ганзетагу. Цілком обгрунтовано його можна віднести до найбільших представницьких ганзейських зустрічей XIV ст.⁴⁰. Не дивно, що урочисте відкриття з'їзду перетворилося на по-справжньому видовищну виставу, яка зібрала чимало глядачів.

Переважно ними стали мешканці самого Любека. Річ у тім, що початок з'їзду збігся зі святом Іоанна Хрестителя⁴¹. Зазвичай цей день був вихідним, тож вільні від повсякденної праці городяни отримали непогану можливість розважитись. Подивитись на все, що відбувалося, прийшли, мабуть, і ті, хто

правах з місцевими мешканцями, і навпаки. Крім того, сторони виявили намір узгоджувати взаємні претензії по можливості мирними засобами. У 1242 р. міста розширили сферу своїх контактів, домовившись про спільне переслідування грабіжників, а в 1255 р. – уклали новий договір про об'єднання зусиль з метою підтримання безпеки торгових шляхів і здійснення єдиних заходів щодо покарання розбійників. Отже, поряд з Любеком Гамбург стояв у витоків формування Ганзи як договірного співтовариства. До кінця XIV ст. йому вдавалося зберігати престижний статус міста-фундатора. – Див.: *Подалаяк Н.Г.* Ганза: мир торгівлі и політики. С. 28–29.

³⁸ Hill T. «Worden de van Bremen alles bovene geset». S. 44.

³⁹ Stein W. Die bremische Chronik von Rinesberch und Schene // *Hansische Geschichtsblätter*. 1906. № 12. S. 139–212.

⁴⁰ HR. I. 1. № 190. S. 207, § 3. Аби скласти уяву про масштаби зустрічі 1379 р., достатньо порівняти її з одним з найважливіших в історії Ганзи з'їздів, який відкрився 19 листопада 1367 р. і проходив в умовах війни з Данією. У роботі цього, без перебільшення, доленого ганзетагу, що увінчався створенням знаменитої Кельнської конфедерації, брав участь 21 посланник з 12 міст. – HR. I. 1. № 413. S. 373.

⁴¹ Досить рано встановилася традиція приурочувати відкриття скликаних у ганзейській столиці з'їздів саме до свята Св. Іоанна Хрестителя. Про черговість святкових і робочих днів у містах Північної Німеччини див.: *Wulf S.* Arbeit und Nichtarbeit in norddeutschen Städten des 14. bis 16. Jhahrhunderts. Studien zur Geschichte sozialer Zeitordnung. Hamburg, 1991. S. 120–127.

як допоміжний персонал та обслуга супроводжували прибулі до Любека посольства. Навіть за найскромнішими підрахунками їхня загальна кількість мала налічувати не менше 100 осіб. Спостерігати за урочистими заходами такого рівня їм вдавалося не надто часто. То чи варто було відмовлятися від щасливої нагоди?

У продуманій інсценізації процесії особливе значення надавалося символічній комунікації. Завдяки ретельно вивіреному церемоніалу всі учасники та глядачі дійства мусили отримати ясне й незабутнє уявлення про те, як рат провідного міста Ганзи розумів свій статус і власну роль у житті Любека та всього ганзейського об'єднання. Маріїнська церква і ратуша – два центри влади любекського рату⁴². В обох будинках існували спеціальні місця для ратманів, чим підкреслювалася важливість їхніх владних функцій. Оскільки одне з головних завдань влади якраз у тому і полягає, щоб цю владу відповідно репрезентувати, то урочиста процесія в тому вигляді, як вона проходила – з костелу до ратуші, повинна була зайвий раз нагадати, що влада патриціанського рату освячена божественною волею, і в символічних образах перекопати всіх присутніх в її легітимності.

Від самого початку робочих засідань у фокусі уваги учасників ганзетагу опинилася ситуація у Фландрії. Правління Брюгської контори подало на розгляд з'їзду цілий пакет документів, які містили інформацію не лише про конкретні протиправні дії фландрських властей щодо ганзейського купецтва, а й докази намірів графа Фландрського скасувати частину привілеїв, наданих Ганзі за угодою 1360 р.⁴³. На жаль, специфічний характер такого джерела як рецеси не дозволяє у деталях відтворити атмосферу й перебіг щоденних обговорень, а також подробиці спілкування учасників з'їзду з фландрським посольством. Однак той факт, що фландрські посланці «не виявили і не мали бажання ... з містами домовлятися»⁴⁴, говорить сам за себе. Граф явно не збирався міняти лінію поведінки.

Всупереч обставинам, Ганза продовжувала робити ставку винятково на дипломатичні важелі врегулювання конфлікту. За рішенням ганзетагу, на початку вересня 1379 р. до Фландрії вирушило посольство у складі Якоба Плєскова з Любека, Лудольфа Хольденштедта з Гамбурга, Ебергарда Вистрате з Дортмунда та Йохана Корделиця з Торна. Місія прибула до Слейса у тривожний і несприятливий момент: заворушення, що охопили Гент, вихлюпнулися за межі міста і переросли в широке повстання. Сподіватися на проведення в таких умовах продуктивних переговорів навряд чи доводилося. Проте певний шанс сприятливого повороту подій все-таки, мабуть, існував: адже не випадково ганзейські послани досить довго перебували у Фландрії. Тільки в лютому 1380 р. вони залишили країну і з нульовим результатом повернулися додому⁴⁵.

⁴² Brandt A. Geist und Politik in der Lübeckischen Geschichte. Lübeck, 1954. S. 83–96.

⁴³ HR. I. 2. № 185.

⁴⁴ HR. I. 2. № 190 § 3.

⁴⁵ HR. I. 2. № 192.

У наступні роки становище ганзейців Брюгської контори помітно погіршилося. Спочатку граф Людовик заявив про свій намір вислати їх (укупі з іншими іноземними купцями) з країни через те, що під час повстання всі вони стали на бік міст, тобто підтримали ворожі йому сили⁴⁶. Потім, коли Філіп ван Артевельде захопив Брюге, основна маса німецьких купців була змушена терміново втекти з Фландрії, зазнавши при цьому величезних збитків⁴⁷. Зрештою, після того, як у 1382 р. граф Фландрський, спираючись на підтримку французького короля, остаточно придушив повстання, ті нечисленні ганзейці, що ще залишалися в Брюге, були заарештовані. Їх звинуватили у відмові сплатити графові значну суму в розмірі 15 тис. франків під приводом відсутності олдерменів⁴⁸.

«Фландрське питання» дедалі більше перетворювалося для Ганзи на найболючішу проблему. На грані справжньої кризи опинився один з найпотужніших напрямів її торгівлі, від чого страждало чимало ганзейських купців і міст. На тривалий час ця проблема стає ключовою в роботі ганзетагів, причому інтенсивність їхнього скликання, з огляду на виняткову серйозність становища, різко зростає: у 1380–1388 рр. відбулося 15 з'їзтів. На кожному з них увага присутніх була сфокусована саме на становищі Брюгської контори⁴⁹. Щоразу різні причини – чи то внутрішні колізії політичного життя Фландрії, чи то недостатня згуртованість ганзейських міст – не дозволяли зрушити справу з мертвої точки. Лише коли прийшло усвідомлення повної безперспективності дипломатичних зусиль, любекський ганзетаг 1387 р. прийняв рішення про введення з травня 1388 р. торгової блокади Фландрії⁵⁰.

Офіційною причиною оголошення блокади стало небажання нового правителя, герцога Філіпа Відважного Бургундського, до володінь якого Фландрія увійшла в 1384 р., повністю розраховатися з ганзейцями за завдані його підданими збитки. Блокада вилилася в такі дії: ганзейська контора з Брюге перемістилася до Дортрехту; під загрозою виключення з Ганзи припинилася торгівля з фламандцями; походження прибулих до ганзейських портів вантажів мали засвідчувати спеціальні документи; як ганзейським, так і неганзейським купцям загрожувала конфіскація товарів у разі постачання до ганзейського регіону фландрської продукції⁵¹.

Щоправда, на практиці все виглядало не настільки категорично. В умовах посилення регіональної локалізації ділових інтересів пруські та ліфляндські міста спромоглися виторговувати для себе особливий статус і цілком офіційно не припиняти зв'язків із своїми фландрськими контрагентами⁵². Унаслідок

⁴⁶ HR. I. 2. № 204-205.

⁴⁷ HR. I. 2. № 250.

⁴⁸ HR. I. 2. № 258 § 5.

⁴⁹ HR. I. 2. № 192, 204, 232, 233, 246, 250, 254, 258, 306, 312, 314, 315, 320, 327, 334.

⁵⁰ HR. I. 3. № 380 § 5–7.

⁵¹ HR. I. 3. № 381.

⁵² HR. I. 3. № 339.

цього блокада 1388 р. виявилась недостатньо щільною, через що Фландрія змогла дозволити собі на цілих чотири роки розтягнути ведення переговорів із Ганзою.

У 1392 р. відбулося підписання угоди, за умовами якої фландрська сторона брала на себе зобов'язання компенсувати ганзейські збитки загальною сумою 11 тис. фунтів, надавши гарантії їхнього подальшого обов'язкового відшкодування. Тільки на таких умовах ганзейці погодились повернутись до Брюге. Утім, це був їхній останній серйозний успіх у Фландрії, здобутий до того ж ціною чималих зусиль⁵³.

Поза сумнівом, уже з моменту свого започаткування ганзетаги отримали винятково широкі повноваження. Саме вони спрямовували, регулювали й контролювали всі сфери життєдіяльності Ганзи. Загальноганзейські з'їзди не лише формували зміст і механізм функціонування величезного торгово-політичного об'єднання, але й ті засоби, за допомогою яких Ганза представляла і символізувала свою владу. Без перебільшення, ганзетаги – це справжня серцевина потужного ганзейського організму.

⁵³ Подаляк Н.Г. Ганза: мир торговлі и политики. С. 76–77.